

záslužně podařilo shromáždit biografické údaje o obou sběratelích, ale také přinést přehled o osudech rukopisů z jejich knihoven, a to včetně těch, které se dostaly jinam než do Knihovny Národního muzea.

Závěrečný pomocný aparát soupisu představují Rejstřík jazykový, Rejstřík chronologický, Rejstřík datovaných rukopisů nebo jejich částí, rejstříkovány jsou také latinské, české a německé, resp. italské incipity. Na úplný závěr byly zařazeny sdružený Rejstřík jmenný, místní a věcný, Rejstřík písařů a Rejstřík vlastníků.

Záznamy v katalogu jsou vyvážené, obsahují podrobný fyzický popis rukopisu včetně náročného určení filigránů. Po této stránce odpovídají nárokům, jež byly stanoveny v Zásadách popisu rukopisů. Pokud jde o popis textu, katalog náročně požadavky Zásad daleko překračuje, a to hned v několika směrech. Jsou rozepisovány incipity a explicity nejen rukopisů a jejich částí, ale i např. jednotlivých kázání. Incipity jsou zároveň rejstříkovány, a tak je umožněna lepší identifikace textů. Délka uváděných incipitů a explicitů je větší, než je obvyklé, a to také ve velké míře umožňuje a usnadňuje identifikaci jednotlivých textů. Souhrnně je možno říci, že katalog po všech stránkách vyhovuje těm nejnáročnějším požadavkům na popisy rukopisů a v mnohých směrech je i překračuje. Konkrétní záznamy jsou pak dokladem velké erudice a akribie autora na poli kodikologie.

Je velkou zásluhou autora soupisu i vědecké redaktorky svazku a iniciátorky díla, vedoucí oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea Marty Vaculínové, že byl soupis publikován a může sloužit odborné veřejnosti. Náročností svého zpracování je vzorem pro podobné soupisy přírůstků jiných knihoven.

JINDŘICH MAREK

SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY

Bernd-Ulrich HERGEMÖLLER – Nicolai CLARUS, *Glossar zur Geschichte der mittelalterlichen Stadt*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2011

623 s., ISBN 978-3-631-61957-5

Předkládaný glosář, který je zaměřen na dějiny středověkých měst, v sobě zahrnuje všechny významy tohoto slova: obsahuje nejenom

překlad, ale také výklad slov, která se vyskytují v písemných pramenech městské provenience. Použitá hesla byla shromážděna z originálních textů nebo editovaných pramenů vzniklých kolem roku 1378 v zaalpských oblastech římskoněmecké říše.

Publikace je rozdělena do tří základních částí. Po úvodu, seznamu pramenů, literatury a zkratk následuje první část, která obsahuje glosář středověkých německých slov převedených do současné němčiny (s. 41–382). Druhou část tvoří Glosář latinsko-německý (s. 383–524) a třetí Centrální rejstřík (s. 525–623). Přednosti užitého řešení jsou při studiu historických pramenů zřejmé: rozdělení umožňuje velice jednoduše najít hledané slovo, ať už se jedná o středověký německý nebo latinský termín. Oba glosáře jsou prostřednictvím rejstříku propojeny s „dnešní“ moderní němčinou (vlastně novohornoněmčinou, v glosáři uváděna jako *Neuhochdeutsch* oproti různým středověkým dialektům, které se zde jmenují pouze jako *Deutsch*). Vybraná slova jsou navíc doprovázena výmluvnými citáty, které je zasazují do kontextu a umožňují lépe pochopit jejich význam. Při volbě termínů se autoři prostřednictvím vybraných hesel pokusili přiblížit různé okruhy dějin středověkých měst. Vedle dobových pojmů z oblasti práva byla věnována pozornost také architektuře, sociálním dějinám či hospodářství, vojenství nebo náboženství.

Je zřejmé, že s použitím cca 6 000 pojmů nemůžeme hovořit o souhrnu všech užívaných slov, ale nutně se musí jednat pouze o výběr těch podstatných (pro porovnání například *Deutsches Wörterbuch* – DWB – pracuje s přibližně 320 000 hesly). Hlavním cílem autorů však nebylo připravit vyčerpávající přehled všech dobově užívaných pojmů, ale vytvořit rychle dostupnou příručku, která by spojovala slovník s historickým lexikonem. Právě relativně malý počet užitých termínů spolu s obtížnou etymologií a dobovými modifikacemi zápisu však zapříčinily, že některá slova se zde vyskytují v několika odlišných podobách. Bez použití centrálního rejstříku se v latinsko-německém glosáři obtížně vyhledávají hesla, která zde nejsou uvedena v tradičním zápisu. Například termín „cella“ musíme hledat pod netradiční formou „zella“, nebo slovo „incola“ pod „yncola“ apod.

Paralelně k tištěné verzi je od dubna roku 2010 volně přístupná on-line verze databáze na <http://www.glogemis.uni-hamburg.de/>. On-line redakce umožnila tvůrcům glosáře několik zdařilých inovací směrem k uživatelům. Nabízí jim totiž příležitost nejen volně užívat databázi,

ale i možnost ovlivňovat vlastními návrhy obsah glosáře. Uvnitř jednotlivých badatelských oblastí mohou (samozřejmě po dohodě s redakcí) jednak navrhovat vložení nových termínů, jednak se sami podílet na tvorbě jejich definice či překladu. Dnes dochází k neustálému prohlubování specializace různých vědních oborů. Tento trend se nevyhýbá ani medievistice a jednotlivým odvětvím jejího výzkumu, kam spadá také výzkum středověkých měst. I v této oblasti specializace pokročila natolik, že v glosáři nastíněné významové pole toho kterého termínu je pro některé badatele příliš úzké. Volně přístupná webová databáze tak umožňuje všem badatelům nepřetržitě vkládat nové a nové významy jednotlivých slov, které jsou potřebné pro výzkum jejich městského tématu. Není se co divit, že po spuštění databáze zaznamenala mezi květnem a červnem roku 2010 na 70 000 návštěv. Jak v úvodní studii podotýkají samotní tvůrci, databáze prostřednictvím komentářů k jednotlivým slovům přispěla k nebyvalému rozvoji diskuse a znamenala také posun v definování množství základních pojmů městských dějin. V tomto slova smyslu tedy lze hovořit o velmi sympatické snaze přiblížit výzkum měst současným trendům, jež mohou vytvořit plně konkurenční platformu rozsáhlým internetovým encyklopediím.

Glosář je bezpochyby cennou příručkou, kterou ocení nejenom badatelé zabývající se dějinami středověkých měst. Vzhledem k vzájemným kontaktům německých oblastí říše (zejména říšských měst) a Českého království totiž také domácím badatelům nabízí možnost dohledání či překladu středověkých německých či latinských slov, která byla užívána v dobových pramenech nejenom městského prostředí.

MARTIN MUSÍLEK

Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa. Mittelalter, edd. Karl BORCHARDT – Libor JAN, Matice moravská, Brno 2011 (= Země a kultura ve střední Evropě 20)

361 s., ISBN 978-80-86488-84-4

Konferenční sborník *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa* představuje první pokus nabídnout v jediném svazku současný stav našeho poznání dějin velkých rytířských řádů v českých zemích. Geografický rámec předkládané publikace byl přitom stanoven volněji a podstatně širěji, což jistě nepřekvapí vzhledem k faktu, že

činnost templářů, johanitů a německých rytířů nebyla svazována hranicemi jednotlivých zemí.

Příspěvky jsou rozděleny do tří hlavních oddílů. Předchází jim úvodní studie Kristjana Toomaspoega, který shrnuje bádání o třech velkých rytířských řádech za poslední čtvrtstoletí, kdy došlo k prudkému vzrůstu zájmu o tuto tematiku. Za problém přitom považuje nedostatečnou komunikaci rozrůstajícího se mezinárodního týmu badatelů a v budoucnu by uvítal především syntetické zpracování činnosti řádu v jednotlivých regionech.

První oddíl je věnován správním strukturám řádu johanitů a templářů. Karl Borchardt navazuje na své dřívější výzkumy a zabírá se otázkou organizace johanitského řádu na území římskoněmecké říše. Ve svých úvahách nad strukturou johanitského řádu ve střední Evropě nezapře editora, který se pohybuje v bezprostřední blízkosti pramenů a snaží se jejich terminologii a nejasnou řeč přiblížit širšímu okruhu badatelů. Libor Jan poté rozkrývá strukturu johanitského řádu v Čechách a na Moravě a mimo jiné upozorňuje na skutečnost, že první rytířský řád přivedl do Čech přímo panovnický rod, což nezůstalo bez následků. Upozorňuje také na ekonomické problémy, s kterými se johanité potýkali v souvislosti s koupí strakonických majetků.

Dalším vývojem české řádové provincie v nelehké době Lucemburků, kdy byla na evropském kontinentě zpochybňována existence rytířských řádů jako takových, se zabývá Jiří Mitáček, který upozorňuje přirozeně na domácí rozměr krizového období řádu, jenž musel čelit domácí opozici šlechty. Vývoje johanitského majetku od uvedení tohoto řádu do Čech v roce 1169 až do 16. století si všímá Miroslav Svoboda. Zde je třeba podotknout, že větší péče mohla být věnována třem přiloženým mapovým přílohám, kde jsou jednotlivé lokality rozlišitelné pouze v případě dobré znalosti geografie Čech.

Marek Smoliński věnuje krátký příspěvek pomořanským komendám johanitů, přičemž konstatuje postupně vzrůstající podíl německého živlu a blízkou příbuznost místních komend s Polskem a Čechami, zároveň varuje vzhledem k naprostému nedostatku písemných svědectví před dalekosáhlejšími závěry. Organizační strukturu nejstaršího rytířského řádu templářů ve střední Evropě pak krátce shrnuje Christian Vogel. Snad nejlépe vystihuje význam templářů pro české dějiny svým skromným výčtem všech templářských památek Libor Jan, jenž se ve vší krátkosti věnuje templářským majetkům v Čechách a na Moravě. První oddíl uzavírá Zsolt